

**ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ ЯК
ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

Проблеми фахової підготовки професіоналів у різних сферах психологічної практики набули для вітчизняної педагогічної науки особливу актуальність. Інтерес до проблем психологічної освіти визначається потребами гуманізації всіх сторін суспільного життя, що, у свою чергу, підвищує потребу держави, установ і окремих громадян у відповідних послугах та висуває перед вищими навчальними закладами завдання підвищення якості підготовки майбутніх психологів.

Актуальність дослідження пов'язана, по-перше, із нагальною необхідністю побудови теорії й практики професіоналізації майбутнього психолога в умовах ВНЗ, що стимулює появу теоретичних і прикладних досліджень, спрямованих на інтеграцію західних та вітчизняних здобутків у цій галузі та підтримку розвитку професіонала сучасними методиками й техніками на різних етапах становлення, зокрема, на етапі фахової підготовки у вищій школі. По-друге, – із завданням реформування професійної психологічної освіти в напрямку її гуманізації та особистісної зорієнтованості, що виявляється в наданні переваги особистісному розвитку перед вузькопрофесійним, на що вказують О.Г.Асмолов [1], Г.О.Балл [2], М.І. Боришевський [3], В.А.Семиченко [6] та ін.

Постає важлива наукова та практична проблема – формування професіоналізму майбутніх психологів під час фахової підготовки.

Проблема формування професіоналізму складна і багатоаспектна, на що вказують у своїх роботах С.Я. Батишев, Є.О. Клімов [4], Н.В. Кузьміна [5], А.К. Маркова, Н.С. Пряжников, В.А. Сластьонін та ін.

Результати вивчення теоретичних досліджень та досвіду практичної організації педагогічного процесу в навчальних закладах, що здійснюють підготовку майбутніх психологів, показали, що проблема формування професіоналізму майбутніх фахівців з психології у процесі фахової підготовки ще не знайшла свого належного науково-методичного вирішення. Однак певна теоретико-методологічна база для вирішення цих завдань уже створена. Деякі роздуми щодо базових характеристик діяльності психологів, вимог до особистості майбутніх спеціалістів, особливостей підготовки кадрів даного профілю представлені в роботах зарубіжних (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл) і вітчизняних (Г.С. Абрамова, О.Ф. Бондаренко, М.І. Боришевський, Л.Ф. Бурлачук, Н.П. Зубалій, Н.Л. Коломінський, С.Д. Максименко, В.Ф. Моргун, В.А. Татенко, Т.М. Тігаренко, М.В. Савчин, В.Г. Панок, Н.В. Чепелева, Т.С. Яценко та ін.) науковців.

У практиці масової підготовки майбутніх психологів в умовах вищої школи виникають деякі труднощі, пов'язані з визначенням шляхів та засобів формування в них професіоналізму. Зокрема, треба визначитися з педагогічними умовами, що сприяють цьому процесу. З огляду на окреслену тематику нашого дослідження ми ставимо на меті обґрунтувати необхідність розвитку у майбутніх психологів ціннісного ставлення до їх професійного саморозвитку як важливої характеристики професіоналізму і водночас педагогічної умови, що сприяє формуванню професіоналізму майбутніх психологів. Формування ціннісного ставлення до професійного саморозвитку не виступало раніше предметом спеціальних наукових досліджень, однак деяка теоретична база вже наявна.

Вагомий внесок у галузі дослідження ціннісної проблематики зробили С. Анісімов, Є. Ануфрієв, Р. Апресян, А. Арнольд, С. Артановський, Е. Баллер, Л.Буєва, В. Грехнев, А. Гусейнов, Е.Гусинський, А. Здравомислов, Ф. Знавський, М. Каган, В. Ларцев, В. Малахов, Е. Маркарян, В. Москаленко, М. Рокич, В.Сержантов, Е. Соколов, У. Томас, В.Тугарінов, Ю. Турчанінова, З. Файнбург, І.Фролов та інші. На різних історичних етапах розвитку людства окремі аспекти ціннісної проблематики були в центрі уваги таких відомих педагогів, як Я.А.Коменський, Й.Г. Песталоцці, А.Макаренко, В. Сухомлинський та ін. Дослідженням цінностей як педагогічної проблеми займалися представники філософсько-психологічної гуманістичної концепції А.Г.Маслоу, К.Роджерс та ін.

У працях вітчизняних науковців висвітлюються підходи до розгляду проблеми формування ціннісних орієнтацій, як з точки зору усвідомлення життєвої перспективи (Л.І.Божович), особистісної репрезентації життєвого шляху (Н.С.Бондар), життєвої позиції особистості (В.В.Пічурін), так і професійного самовизначення (В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін), формування професійних переконань (В.В.Павленко). Науковий пошук з означеної проблеми приводить нас до питання дослідження проблеми ціннісних орієнтацій у системі особистісно-професійного становлення майбутніх фахівців (І.А. Зязюн, В.Т. Лісовський, В.В. Пічурін, Н.С. Пряжников, В.А. Семиченко, Р.П. Скульський, В.А. Сластьонін, Н.І. Стрелянова, М.Х.Титма та ін.).

На відміну від досліджень особливостей ціннісного ставлення учнів молодшого (Н.О. Малько, О.В. Павленко), підліткового (А.М. Виногородський, В.Д.Сайко) і старшого шкільного віку (Л.П. Дубовик, О.В. Завгородня, Н.О. Кордунова, Л.І. Мороз, Л.І. Пилипенко), увага до етапу студентського віку зосереджується здебільшого навколо деяких питань, які стосуються міжгрупових відмінностей ціннісних орієнтацій студентів як фактора вияву інгрупового фаворитизму (В.С.Агеев), організації їх міжперсональної взаємодії (Н.А.Рождественська), стилю і умов спілкування (Г.М.Левко, В.І.Чирков) тощо.

Слід відзначити, що спрямованість на суб'єктну парадигму обумовлює необхідність перегляду існуючих у психолого-педагогічній літературі поглядів на пояснювальні принципи механізмів розвитку ціннісного ставлення людини. Ми вважаємо, що пошук останніх повинен зосереджуватися навколо тих внутрішніх детермінант, вплив яких на становлення й перебіг ціннісних орієнтацій особистості видається найбільш імовірним.

Як вказують О.М. Леонтьєв, Н.Ю. Вайтонис, Є. Дюркгейм та ін., цінності характеризують спрямованість особистості й реально виявляються насамперед у мотивах діяльності, тому розкриття механізмів розвитку ціннісного ставлення студентів – майбутніх психологів до власного професійного саморозвитку є необхідною умовою формування в них професіоналізму.

Вивчення психолого-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що цінності посідають провідне місце у дослідженні процесів формування і розвитку особистості, зокрема, особистості майбутнього професіонала. Цінності безпосередньо пов'язані з мотиваційно-потребною сферою особистості і виступають у ролі своєрідного регулюючого фактору її життєдіяльності. Тому, сформоване на належному рівні ціннісне ставлення майбутніх психологів до професійного саморозвитку виступає передумовою підвищення рівня мотиваційної складової готовності до професійної

діяльності, впливаючи тим формування професіоналізму в студентів під час фахової підготовки.

Грунтовний аналіз наукових джерел з ціннісної проблематики свідчить, що проблема організації педагогічного процесу на аксіологічних засадах належить до актуальних проблем сучасної педагогіки. Деякі сторони означеної проблеми висвітлено у трудах відомих науковців. Зокрема, постулати щодо педагогічного процесу як цілісного поєднання навчання та виховання висловлено такими вченими, як М. Бунаков, В.Вахтерев, С. Золотухіна, О. Іонова, П. Каптерев, В.Каширін, Б. Коротяєв, В. Кукушин, В. Кушнір, П. Лесгафт, С. Миропольський, П. Підкасистий, О. Попова, В. Сластьонін, М. Сметанський, В. Стоюнін та інші. Особливості педагогічного процесу як цілісної системи з'ясовано в наукових працях Ю.Бабанського, П. Блонського, Т. Ільїної, Г. Костюка, В. Краєвського, Н.Мойсеюк, О. Музиченка, Ф. Корольова, А. Куракіна, В. Лозової, Л. Новикової, І. Підласого, Ю. Сокольников, С. Щацького, В. Ягупова та інших.

Засадні принципи ціннісної проблематики в галузі освіти розкрито в наукових наробках І. Беха, Т. Бутківської, Л. Ваховського, О. Вишневського, В. Галузинського, В. Гінецинського, М. Євтуха, П. Ігнатенка, І.Зязюна, В. Кременя, М. Никандрова, С. Ніколаєнка, В. Огнев'юка, З. Равкіна, О. Савченко, О. Сухомлинської, В. Ткаченка. Завдання ціннісного наповнення змісту педагогічного процесу висвітлено в наукових працях С. Гончаренка, Ю. Мальованого, В. Зінченка, Л. Єрганжієвої, С.Ямбурга та інших.

Роль цінностей у системі освіти і національного виховання досліджують І.Бондаренко, М. Боришевський, П. Давидов, Ю. Завгородній, І.Зязюн, Л.Крицька, В. Курило, С. Савченко, І. Тараненко, Б. Чижевський, Г.Філіпчук тощо. Цінності здорового способу життя й шляхи їх трансляції молоді вивчають Г. Тарасенко, В.Оржеховська, О. Гречишкіна.

Аксіологічна проблематика родинного виховання розкрита в працях В.Постовий, О.Докуніна, М. Стельмахович. Аксіологічні основи процесу вдосконалення професійної діяльності вчителів аналізуються у працях Н.Асташової, І. Бужиної, М. Васильєвої, Н. Волкової, В. Гриньової, І. Ісаєва, О.Мороза, О. Морозової, В.Семиченко, Р. Скульського, В. Сластьоніна, В. Стрельнікова, А. Суценка, Г.Чижакової, С. Харченка та інших науковців.

Таким чином, сьогодні проблемі цінностей у галузі освіти приділяється значна увага з боку вітчизняних і зарубіжних науковців. Проте серед педагогічних праць з питань цінностей відсутні такі, в яких було б науково обґрунтовано систему цілісного педагогічного процесу формування професіоналізму майбутніх психологів на аксіологічних засадах.

Визначаючи засоби формування цінностей професіоналізму майбутнього психолога, ми керувались такими положеннями. У більшості студентів – майбутніх психологів відсутнє усвідомлення того, наскільки їх професія відповідає їх життєвим цінностям. Понад те, цінність професійного розвитку не завжди представлена у системі цінностей студентів. Результатом відсутності такого усвідомлення може бути дезінтеграція системи ціннісних орієнтацій у переважній більшості студентів. виправлення ситуації ми вбачаємо у перегляді пріоритетів професійного розвитку та усвідомлення студентами їх життєвої значущості.

Розвиток особистості студента та його ціннісно-професійне самовизначення обумовлене рівнем його соціальної активності і продуктивності. Вступ до навчального закладу змінює соціальний статус особистості, соціальні функції, види діяльності, стимулює соціальний розвиток майбутніх психологів, включення їх у різні сфери суспільних відносин і майбутньої діяльності як психологів, що потребує мобілізації внутрішніх ресурсів, здібностей індивіда та призводить до переоцінки багатьох цінностей. В результаті чого починають формуватися цінності професійного життя психологів: конфіденційність, етичне та гуманне ставлення до людей тощо.

Обґрунтування і розробка змісту системи і засобів набуття цінностями ґрунтувалися на теоретико-методичних положеннях концепції особистісно-зорієнтованого виховання І.Д. Беха та концепції М.Й. Боришевського [2] щодо цінностей як регулятора активності й самоактивності особистості. Отже, доходимо висновку, що формування ціннісного ставлення студентів до професії, до власного професійного саморозвитку стимулює формування в них професіоналізму.

Цінності майбутньої професії, укорінюючись у структурі самосвідомості майбутнього психолога, виступають як її належне настановлення – морально значуща і відповідально активна особистість, є соціокультурним підґрунтям перетворення внутрішніх особливостей індивіда у дійсність її вчинків і духовно-моральної поведінки в цілому (І.Д. Бех).

Як вказує, М.Й.Боришевський [2], активність будь-якого рівня, навіть найелементарніша, спонукається певним чинником, який можна назвати цінністю, тобто тим, що має певну вартість для конкретного суб'єкта. Однією з провідних детермінант самоактивності особистості у навчально-виховному процесі є система ціннісних орієнтацій, що внутрішньо визначає напрям і зміст самоактивності, її мотивацію. Тому розвинення ціннісної сфери, де одне з головних місць посідають цінності майбутньої професії, є дієвим інструментом формування професіоналізму майбутніх психологів.

З цих положень випливає припущення, що процес оволодіння цінностями професії психолога у навчально-виховному процесі є можливим за виявлення і створення таких психолого-педагогічних умов, за яких такі цінності набувають цілісного, значущого системного характеру і справляють регуляторний вплив на самостійність особистості майбутнього психолога.

Отже, основними етапами формування відповідної ціннісної сфери можна вважати:

- 1) усвідомлення майбутніми психологами власної системи ціннісних орієнтацій, встановлення пріоритетів;
- 2) усвідомлення студентами рівня співпадання його ціннісних орієнтацій з цінностями психолога-професіонала;
- 3) аналіз шляхів формування у кожного студента власної системи цінностей, де відповідне місце посідають цінності професійного саморозвитку;
- 4) аналіз власного досвіду апробування засвоєних ціннісних орієнтирів та їх відповідності своїй індивідуальній особистісно-професійній визначеності;
- 5) виявлення наявності в мотиваційній системі майбутнього психолога несумісних ціннісних систем – декларованої та реальної;
- 6) усвідомлення перешкод на шляху розвитку цінностей майбутнього психолога;
- 7) виявлення місця цінностей професійного саморозвитку в ієрархії цінностей майбутнього психолога;
- 8) змістовна визначеність смислу власного життя та ціннісних орієнтацій кожним студентом на предмет відповідності обраного майбутнім психологом сенсу життя, вимог професії психолога його можливостям та індивідуальності.

З метою поетапної реалізації поставлених завдань ми розробили спецкурс "Ціннісні орієнтації майбутнього психолога", який має читатися впродовж семестру (32 години) – 1 раз на тиждень.

Дослідження методологічно базується на розумінні формування професіоналізму майбутніх психологів як цілісного

педагогічного процесу, спрямованого на оволодіння ними знаннями про основи професіоналізму, розвиток готовності до рішення професійних завдань і виховання особистісних якостей, значущих для набуття професіоналізму в умовах спеціально побудованого навчального середовища ВНЗ, що відбувається на таких концептуальних засадах:

- у центрі навчального процесу – особистість студента, визначальним фактором розвитку якої є формування професіоналізму в умовах ВНЗ;
- формувальний вплив на студентів – майбутніх психологів відбувається з урахуванням потенціального та актуального рівнів сформованості їх професіоналізму;
- оцінювання не тільки формального результату, але й зусиль, затрачених викладачами та студентами на формування професіоналізму конкретного майбутнього психолога;
- сформованість у свідомості викладачів пріоритетності формування професіоналізму у майбутніх психологів під час фахової підготовки.

Ця ідея втілюється в цілеспрямованій внутрішньовузівській теоретико-методичній підготовці викладачів і студентів до формування професіоналізму, створенні відповідного соціокультурного середовища, науково-методичному забезпеченні процесу формування й розвитку в майбутніх психологів професіоналізму та подальшій науково-педагогічній підтримці процесу їхнього самовдосконалення. Необхідною умовою свідомого та цілеспрямованого формування професіоналізму є становлення й подальший невпинний продуктивно-творчий розвиток суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співпраці та співтворчості викладачів і студентів – майбутніх психологів.

Теоретична частина спецкурсу була спрямована на оволодіння майбутніми психологами знаннями стосовно проблеми цінностей і ціннісних орієнтацій.

В основу практичних занять покладено системоутворюючий фактор самопізнання як провідного компонента інтеграції психологічних знань у свідомість майбутнього психолога, на основі якого відбувається перенесення значень на дії й вчинки, підвищення самоактивності та особистісне і професійне зростання, яке передбачає і розширення змісту цінностей майбутнього психолога.

За формами проведення практична частина спецкурсу являла собою одну з модифікацій тренінгу, зберігаючи всі його ознаки та принципи. Ефективність формування ціннісних орієнтацій майбутнього психолога та всієї системи його підготовки залежить від того, наскільки зовнішні виховні впливи відповідають завданням та змісту його самовиховання.

Процес формування професіоналізму майбутніх фахівців з психології на ціннісних засадах ґрунтується на таких педагогічних принципах: діалогізації навчального процесу, інтелектуальної взаємодії та співтворчості, активності у професійному спілкуванні та ін. Така підготовка має будуватися на усвідомленні викладачами як першочергового завдання системи освіти – підготовку справжнього професіонала – психолога, фахівця, який свідомо прагне вершин майстерності.

Забезпечення викладання майбутнім психологам фахово-орієнтованих дисциплін у поєднанні з виявленням сприятливих умов для засвоєння ними знань, вмінь та компетенцій, на яких ґрунтується професіоналізм психолога; створенні у вищій школі такого рефлексивного середовища, яке б сприяло усвідомленню педагогами необхідності формування професіоналізму майбутніх психологів, що забезпечується спеціально-побудованим процесом навчання у вищій школі і втілюється у відповідні мотиви професійної діяльності педагогів та стимулюванні розвитку і прояву у студентів – майбутніх психологів особистісних якостей, які сприяють оволодінню ними основними компонентами професіоналізму під час фахової підготовки, побудови такого педагогічного процесу у вищій школі, в якому професіоналізм вважається головною цінністю і результатом підготовки майбутніх психологів та здійснюється з метою високої підготовленості студентів до виконання складних видів діяльності, професійної мобільності, систематичному зростанні виробничої кваліфікації та творчої активності.

У такому середовищі, на відміну від загальноприйнятої системи роботи, враховується актуальний рівень професіоналізму майбутніх психологів, їх особистісний потенціал професійного розвитку та саморозвитку, готовність до майбутньої професійної діяльності.

Отже, ціннісні орієнтації особистості майбутнього психолога – це такі соціальні цінності, які виступають для нього в якості стратегічних цілей його діяльності, зокрема, професійної, посідають визначальне місце у мотиваційно-регулятивній системі поведінки та професійної діяльності і впливають на зміст й спрямованість його потреб, мотивів та інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Асмолов А.Г.* XXI век: психология в век психологии / А.Г. Асмолов // Вопросы психологии. – 1999. – №1. – С. 3 – 13.
2. *Балл Г.А., Бургин М.С.* Анализ психологических воздействий и его педагогическое значение / Г.А. Балл, М.С. Бургин // Вопросы психологии. – 1994. – №4. – С. 56–66.
3. *Боришевский М.Й.* Психология самоактивности учнів у виховному процесі : навч.-метод. посібник / М.Й. Боришевский. – К., 1999. – 90 с.
4. *Климов Е. А.* Развивающийся человек в мире профессий / Е. А. Климов. – Обнинск, 1993 – 344с.
5. *Кузьмина Н.В.* Профессионализм личности преподавателя / Н.В. Кузьмина. – М. : Просвещение, 1990. – 303 с.
6. *Семиченко В. А.* Психология личности / В. А. Семиченко. – К. : Видавець Ешке О.М., 2001. – 427 с.

Подано до редакції 20.04.09

РЕЗЮМЕ

У роботі розглядаються проблеми формування професіоналізму майбутніх психологів в умовах ВНЗ. Наголошується на важливості формування ціннісної складової означеного професіоналізму безпосередньо шляхом використання спеціально розробленого курсу. Окрема частина статті присвячена узагальненню теоретичних даних щодо матеріалу, який можна використовувати при організації навчально-виховного процесу майбутніх психологів з метою формування в них професіоналізму.

Ключові слова: професіоналізм майбутніх психологів, ціннісна складова професіоналізму, професійність саморозвитку.

О.А. Черепехина

ЦЕННОСТНОЕ ОТНОШЕНИЕ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ САМОРАЗВИТИЮ КАК ХАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

РЕЗЮМЕ

В работе рассматриваются проблемы формирования профессионализма будущих психологов в условиях вуза. Отмечается важность формирования ценностной составляющей отмеченного профессионализма непосредственно путем использования специально разработанного курса. Отдельная часть статьи посвящена обобщению теоретических данных относительно материала, который можно использовать при организации учебно-воспитательного процесса будущих психологов с целью формирования у них профессионализма.

Ключевые слова: профессионализм будущих психологов, ценностная составляющая профессионализма, профессиональность саморазвития.

О. А. СруЧерепехина

VALUE ATTITUDE TOWARDS PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT AS A FEATURE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS' PROFESSIONALISM

SUMMARY

The article dwells upon the issues of forming future psychologists' professionalism in terms of high school. It emphasizes importance of forming a value constituent of professionalism directly through the use of a specially developed course. A separate part of the article is dedicated to generalization of theoretical information related to the material to be used in organization of educational process with future psychologists aimed at forming their professionalism.

Keywords: future psychologists' professionalism, a value constituent of professionalism, professionalism in self-development.
